

Szakmai zárójelentés a 2002–2005 közötti ciklus munkájáról

2002-ben megjelent *A két Arany. Összehasonlító tanulmányok* című kötet, amely, a témavezető szerkesztésében, a Csonka-toronybeli Arany János Múzeum centenáriuma rendezett nagyszablatú konferencia (1999. augusztus 27–29.) anyagából tartalmaz tizenkét, tanulmányra bővített előadást. Közöttük van Új Imre és a témavezető írása is a sajtó alá rendezett két Arany-levelezéskötetük tárgyából.

Az OTKA támogatásával folytatott harmadik ciklusban az Állami Számvevőszék 2004 januárjában ellenőrizte és rendben találta az *Arany János kritikai kiadása* című, T 37.920 nyilvántartású számú kutatás megelőző, 1998 és 2001 közötti szakaszát.

A mostani időszak nehezebb körülmények között folyt, mint az előzőek: a többi érvényes pályázathoz hasonlóan támogatásunkból több alkalommal is jelentős összegeket vontak el, amelyekhez – kényszerhelyzetben – hozzá kellett járulnia mind a témavezetőnek, mind pedig az MTA Irodalomtudományi Intézete igazgatójának és gazdasági vezetőjének. A kutatói társadalom felháborodással fogadta mind az intézkedést, mind pedig annak végrehajtási módját, s ez is jelentős mértékben hozzájárult a miniszterelnökhöz intézett, mintegy 2500 kutató által (általam is) aláírt levél megszületéséhez, hiszen egyrészt komoly mértékben csökkent az alap kutatások támogatása, másrészt pedig veszélybe került a korrekt tervezés és annak pontos végrehajtása.

1. Levelezés. Arany János összes műveinek XVII. kötetét, amely a költő 1857 és 1861 közötti levelezését tartalmazza, 2004-ben megjelentette az Universitas Kiadó. A kötet terjedelme 1181 oldal s a levelek egyharmada kiadatlan volt, közülük 31 Aranytól való. Hasonló arányú a XVIII. kötet, amelyet Új Imre rendez sajtó alá, aki az 1862–1865 közötti levelezést közli; ezt is az Universitas Kiadó fogja publikálni. A XIX. kötet, amelyen Korompay János dolgozik és az 1866-tól 1882-ig tartó leveleket mutatja be, a következő ciklus végén jut el a lektorálhatóság állapotáig.

A szerződésbe foglalt munkatervhez képest a XVII. kötet egy évvel később jelent meg, a XVIII. megjelenéséhez két újabb év szükséges. Ezt az magyarázza, hogy egyrészt újabb kutatásokra volt szükség, másrészt a sajtó alá rendező gimnáziumi munkája komoly megterhelést jelentett, harmadszor pedig a könyvkiadás lehetőségei a korábbiakhoz képest jelentősen megnehezedtek. S. Varga Pálnak az „Egyéb megbízás” rovatból fizettük ki a lektori munka honoráriumát. A XIX. kötet elkészítéséhez igénybe vettük Bereczky Zoltán munkáját, amely a szövegek egy részének számítógépbe írásából állt. Ezt szintén az „Egyéb megbízás” rovatból fedeztük.

Anyagukat tekintve mindhárom könyv igen jelentős, hiszen az 1880-as években kiadott Arany László-féle gyűjtemény mind összeállítási, mind textológiai elveit tekintve már régen elavultnak tekinthető, s bár számos esetben – jobb híján – ez használatos, számunkra inkább kordokumentum, mint forráskiadvány. A levelezés azóta csak válogatásokban jelent meg; a kritikai kiadás 1982-ben megjelent XVI. kötete 1856 végéig jutott el. A XVII. kötet a nagykőrösi tanítás utolsó éveit, a Pestre költözés időszakát és az 1860-ban induló Szépirodalmi Figyelő szerkesztésének kezdetét jelenti; a XVIII. főképp a két folyóirat, a Szépirodalmi Figyelő és a Koszorú szerkesztését; a XIX. pedig az akadémiai éveket és az öregkort.

A levelezés megjelentetése fontos feladata az irodalomtudománynak, ezen belül elsősorban a költészet, a verstan és az irodalomkritika történetének, valamint az egész magyar művelődéstörténetnek. Ismeretük fontos mind az életrajz, mind az életmű szempontjából, hiszen az ember, a költő, a kritikus, a szerkesztő és a tudós egyéniségét, életmódját, szokásait, felfogását dokumentálják; általuk többet tudhatunk meg az irodalmi élet viszonyairól, a

magyar oktatás történetéről, a leírt szöveg és az ihlet kapcsolatáról éppúgy, mint a tapasztalat és a fikció összefüggéseiről. A levelek, a szépirodalmi és a tudományos alkotások így újabb összefüggésrendszerbe lépnek egymással, amely minden bizonnyal elősegíti majd az Arany-filológia további kutatásait.

A levelezés sajtó alá rendezésének textológiai alapelveit és a szükségesnek látszó változtatások kérdését a meghívott szakemberekkel együtt megvizsgálta és jóváhagyta a MTA Irodalomtudományi Intézetének XIX. Századi Osztálya és az MTA Textológiai Munkabizottsága. A több évtizeddel ezelőtt elkezdett munka folytatása az eddigi módszerek felülvizsgálatával is járt. Mint a Petőfi-kritikai kiadás esetében, azt a problémát kellett elemenként megvizsgálunk és megoldanunk, hogy mely esetekben nélkülözhetetlen s melyekben tanácsos a változtatás a XV. és XVI. kötet kialakult rendjéhez képest, s mi az, amit teljes egyetértéssel folytathatunk.

A kötetek felépítésében a *Függelék* megszűnik, ill. átveszi a korábbi *Pótlás* funkcióját. Erről a XV. kötet jegyzeteinek *Bevezetése* a következőket mondja: „*Családtagok levelezését* közöljük itt a kötet időszakát felölelő években, minthogy ezek a költőről sok érdekes megjegyzést tartalmaznak, és tükrözik a közvetlen környezetet, problémákat, amelyek közt mindennapjait töltötte.” (496.) Ebből a megfontolásból következően a családi levelek közül a XV. kötet egyet, a XVI. hármát tartalmazott. A levelezés egészére gondolva azonban több okból is megoldhatatlan problémát jelentene ennek a vállalkozásnak a folytatása. Egyrészt mennyiségi szempontból: ahogy a költő gyermekei felnőttek, úgy növekedett a közlendő levelek száma is; a XVII. kötet a 13–17 éves, a XVIII. a 18–21, a XIX. pedig a 22–38 éves Arany László leveleit közölné, majd 1882-vel (szempontunkból logikusan, de annak nézőpontjából önkényesen) megszakítaná, s így torzót hozna létre. Hasonló problémákat jelentene, egészen 1865-ben bekövetkezett haláláig, Juliska levelezése is. Másrészt, s legfőképpen: Arany János levelezésének kritikai kiadása nem alakulhat át az Arany-család leveleinek kiadásává. Az, hogy a sajtó alá rendezőnek szükséges megismernie és (esetenként) hasznosítania a család leveleit, nem jelentheti annak vállalását, hogy teljes terjedelmükben és a kritikai kiadás szabályai szerint közölje is ezeket. Sáfrán Györgyi feltehetőleg át kívánta menteni Rozvány Erzsébet megtalált és az Irodalomtörténeti Füzetekben publikált levelezését is az Arany János-kritikai kiadásba, amely azonban nem oda való és egyre nagyobb ballaszttal terhelte volna meg a sorozatot.

Az *Adattár* a XV. kötetben Arany műveinek és fordításainak címét, a személy- és földrajzi neveket, valamint a folyóiratok címét tartalmazza (492.); a XVI. kötetben azonban már nem szerepelnek a földrajzi nevek, „a kötet nagy terjedelme miatt” (1127.). Ezt a karcsúsítást nekünk is folytatnunk kell, az alábbi területeken:

Az egyes személyekről az *Adattár* törekedett, „ha szükséges, az illető származásának, szociális körülményeinek, valamint közéleti és irodalmi tevékenységének jellemzőit” is meghatározni (XV. 492.). Erről lemondunk. Az Aranyhoz fűződő kapcsolatot is („mikor, hol ismerkedtek meg, baráti vagy csupán munkatársi viszonyban voltak-e, mi jellemezte kapcsolatuk elvi-eszmei oldalát” – uo.) igyekszünk csupán tényszerűen megvilágítani. Lemondunk azoknak a szövegeknek teljességre törő idézéséről is, amelyet „a kötet felölelte években, egy-egy levelező egy harmadiknak írt Aranyról” (uo.): ezt – a családi levelezéshez hasonlóan – a jegyzetelés konkrét feladatai határozták meg. Nem folytathatjuk azt a szándékot, amely egy új Arany-életrajz összes, a kötetben szereplő személyek és a költő viszonyához kapcsolódó adatának összegyűjtésére és közzétételére irányult.

Az *Adattár* „[a]z egyes folyóiratokban közölt Arany-művek címeit s a költőről szóló egyes megjegyzéseket” is közölte, az elsőket teljességre törekedve, az őt érintő közléseket pedig esetlegesen (XV. 493–494.). Nem tekintetjük itt feladatunknak az Arany-művek bibliográfiájának elkészítését vagy a költő és a sajtó kapcsolatának feldolgozását: az egyes leveleket magyarázó jegyzetek és az *Adattár* nem pótolhatják ezeket.

Sáfrán Györgyi az Arany-család levelezésének publikálásával, a másokhoz szóló levelek és a sajtó Arany Jánost érintő megjegyzéseinek összegyűjtésével és a bibliográfiai adatok közzétételével a *Petőfi napjai* és a *Petőfi-adattár* kötetéhez hasonló vállalkozást, egy Arany-enciklopédia alapjait kívánta megvalósítani a levelezés kritikai kiadásában. Úgy látjuk, ez a tiszteletreméltó törekvés esetünkben már kivihetetlen, legalábbis meghaladja a mi erőnket és túlzottan megterhelné a kiadást. Az *Adattár* helyett – Petőfi kritikai kiadásának VII. kötetéhez hasonlóan – névmutatót választottunk. Az egyes személyeket első, hangsúlyos előfordulásukkor mutatjuk be részletesebben a levelek jegyzetében, s ezekre a névmutató félkövér megkülönböztetései hívják fel a figyelmet.

Az MTA Irodalomtudományi Intézetének XIX. Századi Osztálya az OTKA-támogatással készülő kritikai kiadással párhuzamosan megkezdte a levelezés digitális kiadásának elkészítését is. Munkatársunknak, Hites Sándornak *Arany János Összes Művei* már megjelent XV. és XVI. kötetének (az 1856 végéig tartó levelezésnek) számítógépbe írásáért és a Folio Views programban való feldolgozásáért egy ízben az „Egyéb megbízás” rovatból fizettünk 80.000 Ft-ot.

2. A lapszéli jegyzetek. Elkészült a lapszéli jegyzeteket tartalmazó XX. kötet, Hász-Fehér Katalin sajtó alá rendezésében, akinek Hász Róbert is segítségére volt. A lektorálás és a nyomtatásra való előkészítés után ezt is az Universitas Kiadónál szándékozunk megjelentetni.

Módszertani szempontból a következő összegzést adhatjuk. Tartalmukat tekintve vannak olyan jegyzetek, melyeknek egyszerű reprodukciója elégséges (pl. sajtóhiba javítása, nyelvtankönyvekben az aláhúzások stb.), és vannak olyanok, amelyek csak a környező szöveg bővebb közzétételével vagy kommentár segítségével nyernek jelentést. Az utóbbiak esetében szükséges azon szövegrész, mondat, bekezdés vagy ennél is hosszabb szakasz mellékelése, amely az adott bejegyzéssel kölcsönösen értelmezi egymást.

Az eltérő bejegyzéstípusok következtében le kellett mondani a kritikai kiadás hagyományos szerkesztési elvéről: ez azt jelenti, hogy a főszöveg és a jegyzetanyag elkülönítése nem volt követhető. A kettőt csak együtt vagy tanulmányoszerű fejezetekben lehetett közölni, vagy párhuzamosan, az oldalak hasábra osztásával. Ezt az is indokolja, hogy egy-egy bejegyzés megértéséhez, értelmezéséhez fontos volt a bejegyzés időpontjának, Arany János párhuzamos költői, kritikusi, szerkesztői, levelezői, olvasói tevékenységének, a könyv szerzőjéhez való viszonyulásának, a könyvhöz fűződő életrajzi adatainak az ismerete is.

A kötet anyaga rendkívül változatos, a görög szövegektől a nyelvtani elemzéseken át egészen a verseskötetekig. Ezért szükség volt a szegedi kollégák, az MTA Nyelvtudományi Intézete és az Eötvös Loránd Tudományegyetem nyelvészeinek segítségére is: a munkaértekezleteken igazi interdiszciplináris együttműködést kellett koordinálni, ami egyszersmind azt jelenti, hogy a lapszéli jegyzetek kiadása több tudományág részéről is komoly érdeklődésre számíthat.

3. Az Arany-bibliográfia, amelyet Gönczy Monika készít, át fog nyúlni a 2006-ban kezdődő újabb ciklusba, mert a munkát a Debreceni Egyetem dolgozóinak létszámcsökkenése miatti helyzet és betegség nehezítette.

A következő ciklus végéig befejezendő Arany János-bibliográfia az 1970 és 2000 között Aranytól és Aranyról megjelent művek jegyzékét tartalmazza. A következő tartalomjegyzék szerint készül el:

I. Arany János művei

1. Kötetben megjelent művek és ismertetéseik
2. Antológiákban, évkönyvekben megjelent művek

3. Periodikumokban megjelent művek (az egy hétnél nagyobb időszakokban megjelenő kiadványokat értve ezen)

4. Heti és napilapokban megjelent művek

5. Idegen nyelven megjelent művek

a. önálló kötetek

b. egyes művek

[Esetleg: 6. Elektronikus és audio-vizuális „szövegváltozatok”]

Megjegyzés: A tételek csoportosítása a megjelenés éve szerint, azon belül a művek betűrendben történik. Az I. fejezet végén versregiszter.

II. Arany Jánosról szóló irodalom

Ez a fejezet A magyar irodalomtörténet bibliográfiája. 1849–1905. Arany-fejezetének tematikus beosztását követi, az attól való eltérést a gyűjtött anyag jellege okozhatja (kimaradhatnak egyes alpontok, létre kell hozni másokat).

A tematikus felosztáson belül évenkénti, azon belül alfabetikus sorrend következik.

III. Kultusza

E fejezetbe azoknak a szövegeknek annotációi kerülnek, melyek nem tudományos jelleggel szólnak Aranyról (például neki ajánlott költemények stb).

Címmutató

Névmutató

A bibliográfia 75 %-os elkészültségi állapotban van. Megjelentetését lemezen és füzet formájában tervezzük.

4. A kutatás kibővítése.

Az *Arany János Összes Művei* sorozat XXI. kötetében, Rudasné Bajcsay Márta és Csörsz Rumen István munkájaként, sor kerül *Arany János népdalgyűjteményének* újrakiadására az MTA Zenetudományi Intézetével való együttműködésben: ezt az Akadémiai Kiadó 1953-ban, Kodály Zoltán és Gyulai Ágost sajtó alá rendezésében jelentette meg.

Az újabb sorozat Arany János verseit és balladáit közlő I. kötete, Szilágyi Márton (ELTE) munkájaként, az életmű kezdeteitől 1851-ig tartalmazza a költő műveit, a II. kötet, Hász-Fehér Katalin (Szegedi Tudományegyetem) sajtó alá rendezésében, az 1851 és 1860 közötti verseket foglalja magába, a III. kötet pedig, S. Varga Pál (Debreceni Egyetem) gondozásában, az utolsó korszak költeményeit közli. Ez a Voinovich Géza által 1951-ben elkezdett kritikai kiadás újrakezdését jelenti, mivel az eltelt félszázad alatt számos ponton gazdagodott az Arany-filológia és jelentősen megváltoztak a textológiai alapelvek.

Megszerveztük, előkészítettük és 2006 januárjában elkezdük ezeknek a feladatoknak a megvalósítását az OTKA-támogatás újabb négyéves ciklusában, havonta megrendezett értekezletek keretében.

Budapest, 2006. február 24.

Korompay János
témavezető